

koyun gelmeye başladı. Uzun zamandan yani 16. asurda celepkeşanlık sistemin ilk döneminden beri devletin tayinatları temin etmek için yaptığı girişimler, böyle bir netice vermemiştir.

Ondalık ağıznamı görevcili olarak başarılı bir uygulama olarak görülebilir. En azından devlet hiznesine para getirmek ve dolayısıyla et tayinatlarını subvanse etmek bakımından bir müddet başarılı oldu.

Sonuç olarak, et iasesinde üç asurluk bir süreçte bakacak olursak, devletin İstanbul'un et ihtiyacını temin etmek için hakikaten karmaşık ve değişen metotlar kullandığını görüyoruz. Üç ana dönenme ayırmak belki mümkün: 16. asır, 17. asurdan 18'ın son çeyreğine ve daha sonra Tanzimat'a kadar olan dönem. Bu dönemlerde değişen şartlar değişen tedbirler getirtti.

Çok kısa özetlemeye çalıştığımız bu 3 asırlık süreçte devletin temel kaygısının provizyonizm olarak az çok aynı kaldığı görüyoruz. İlk önce ordu ve saray mensubuna etin bol ve çok ucuz olmasını sağlamaya çalıştı (ki çeşitlilik çalışmalar bu gayretin neticesinde tayinat sahiplerinin normal şehir halkından yılda 6-8 katı daha fazla et yediğini gösteriyor). Bu gayretlerin neticesinde fazla koynun sağlayabildiği zaman bu eti İstanbul halkıyla paylaştı, ama bu sürekli kazanan bir durum olamadı. 16. asırın ikinci çeyreği belki bu konuda en başarılı olduğu dönemdeydi. Herzaman İstanbul halkını piyasaya şartları fazla zorlamadan da olsa, kendi tayinatını da tehdit altında bırakmadan, belli sınırlar içinde kollamak istediler.

MEHMET GENÇ, İKTİSAT TARİHÇİSİ

Ariel SALZMANIN*

Tarihçiler, bizim disiplinimizin devamlı olarak geçmişle ilgilenen tek disiplin olmadığını unutabilir. Çoğu sosyal bilimci zaman ve mekâna ilişkin anlatıları sessizce özümserten, bazı alt disiplinler, tarıhçılık mesleğinin islenmemiş ürünlerine incedeninceye nüfuz ederek daha girişken bir şekilde tarihsel örnekleri kavrırlar. Mehmet Genç'i sadece aramızdan biri, bizim gibi bir Osmanlı tarihçisi olarak görürsek, onun uzun yıllar verdiği emeklerin önemli bir boyutunu gözden kaçırırız. Onun amaç, yönem ve sonuç itibarıyle başka bir disipline sadık kaldığını görmemiş oluruz: İktisat tarihi.

İktisat tarihinin kendine ait koşulları ve gayerleri vardır. En temel iktisadi 'olgu'ların anlaşılması ve eğilimlerin şekillenmesi için zaman, olaylar dizisi ve kronolojinin taşıdığı önem almursa, iktisat tarihine bizzat disiplinin kendisi tarafından daha çok önem verileceği umulabilir. Buna rağmen, Nobel İktisat Ödülü bugüne kadar sadece bir kez iktisat tarihyle meşgul olan kimselere verilmiştir. Bu onuru Kliometrikti Robert W. Fogel'le paylaşan Douglass C. North 1993'te

* Doç. Dr., Queen's University Kingston, Ontario CANADA.

Nobel komitesine yaptığı konuşmada iktisat tarhimin hedellerini kesin bir dille ifade etmiştir:

“İktisat tarihi, ekonomilerin zaman içindeki performansıyla ilgilenir. Bu alanda yapılan araştırmaların gayesi sadece iktisadi geçmişin ışık tutmak değil aynı zamanda da iktisadi değişimini anlamamızı mümkün kılacak bir analitik çerçeveye sağlayarak iktisat kuramına katkıda bulunmakmaktadır.”¹

North'un iktisat tarihçisine bu iki yönlü meydan okumasını ciddiye almaktı onun model veya yöntemlerini benimsenemeye izlüm yoktur. Özellikle tarihçiler, North'un kendi alt disiplini için başarı çitasını epey yüksek tuttuğumun gayet farkındadırlar. Gerçekten de, modern dönem öncesine ait tarihsel araştırmaların, bilhassa Batı duşu alanlarda ortaya koyduğu bir çok zorluk göz önüne almırsa, bu standardın gerçeğe pek uygun olmadığı söyleyebilir.

Aslında imparatorluk ekonomisinin çeşitli yönlerini araştıran pek çok Osmanlı tarihçisi, North'un asgari standartlarını dahi karışlayamayacaktır. Ömer Lütfi Barkan'ın iktisat tarihi atölyesinde Profesör Halil Sahillioğlu ve Profesör Mübahat Kürtükoglu'nun yanı sıra, uzun bir çıraklık döneminden geçen Mehmet Genç'in aksine, bizim mikro ekonomi veya makro ekonomi alanındaki eğitimimiz yüzeysel olmaktan öteye geçemez. Geniza çalışmalarının duâyeni ve Ortaçağ Akdeniz'i² ile ilgili birkaç eserin sahibi olan S. N. Goitein'in kendi uğraşlarını nitelendirmek için icat ettiği yeni bir kelimeyi kullanırsak, doğumuzun, eğitimimizin, eğitimimizi tâhil etmek ya da modeller ortaya koymak amacıyla ölçülebilir veriler çökaran araştırmacılarından ziyade, “ekonograf”, yani iktisadi davranışları piyasalarla ilgili konularda elde edilen bulguların aktaran araştırmacılar olarak kabul edilmemiz gerekmektedir. Çögümüz, bulgularımızı ekonometriclein talep ettiği “kara tahta” biçimlendirmesi şeklinde somutlaştmak üzere, bu “olgular”¹ istatistiksel olarak ya da ekonomi disiplininin

standart yönüntem veya kuramlarına göre araştırılamaz; bu konuda Mehmet Genç'e göre çok geride kalmız.

Meslektaşlarının çoğu ilk sınavdan geçemezse, North'un iktisat tarihçisine yüklediği ikinci ödev; yani kuramları vak'a analizlerine dayanarak elekten geçirerek ve -daha da genişletirsek- “zaman içerişinde ekonomilerin performansı”nın tahilinden evrensel kuramlar ve uygulamalar çökarmak suretiyle bizzat iktisadın alanının daha ileriye götürülmesi görevi, çitay daha da yükseltsit. Sadece Osmanlı tarihi araştırmacılarının çoğu değil, modern dönem öncesi piyasa üzerinde çalışan büyük tarihçilerin çoğu burada yetersiz kalacaktır: Nhayet, Fernand Braudel'in abidevi eseri *La Méditerranée et le monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II* evrensel bir kurami ima etse de tam olarak böyle bir iddiada bulunmamıştır. Braudel, Akdeniz (doğu ve batı) ile diğer dünya ekonomileri arasındaki paralellikleri kabul etse de, dünya sistemleri ekolünün formülüyle onun orijinal fikir ve kuramlarını, yer değiştiren bir çekişmekler ve çevreler kuramına aktararak son beş yüz yıldaki kapitalist işbölümüne ilerlemeci ve birbirini izleyen bir geçiş aşamaları modeli kurmak Immanuel Wallerstein'a ve onuna birlikte çalışan birçok yetenekli doktora öğrencisine üzerine düşecekti.³

Yüksek derecedeki bir senteze veya analitik bir incelige ulaşmanın icaplarından ve yeni ve esaslı araştırmalar yapmanın zorluklarından, modern dönem öncesi ekonomilerini inceleyen çok az tarihçi bir ömrü alacak bu hedeflere ulaşmak heveslidir. Burada, North'un samimi olmadığından pekâlâ süphe edebiliriz. Gerçekten de, daha yakından bakıldığı zaman, North'un ve birlikte çalıştığı kimselerin araştırmaları tarihçinin beklenileriyle tam bir uygunluk arz etmemektedir. North'un Robert Paul Thomas'a birlikte yazdığı *The Rise of the Western World. A New Economic History*'nin (1973) empirik temeli dikkat çekenler yetersizlikler taşıır. Köklü bir tarihsel araştırmalar alanına ve bu alandaki ikincil kaynak birikimine dayananlığı yazar,

¹ Alfred Nobel Anısına Konferans, 9 Aralık 1993.

² A. Mediterranean Society: *The Jewish Communities of the Arab World as Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza*, University of California Press, Berkeley 1967-99.

³ Elbette bzk. Capitalist Agriculture and the Origins of the European world-economy in the Sixteenth Century, Academic Press, New York 1974 ve sonraki ciltler.

arşiv araştırmalarından kaçınarak kaynaklarının büyük bir bölümünü İngilizce yayımlardan almışlardır. Üstelik her ne kadar bulgularının bizi atlatı Batı dünyası için geçerli olduğunu dile getirse de, araştırmalarında Atlantik ya da Akdeniz Avrupası'nın diğer bölgelerini bir kenarda bırakarak İngiliz-Hollanda piyasasına önciyü kaçırın bir önem atfetmişlerdir.

Bir tarafta dolambaçlı bir yol olan arşiv yolundan gitmek tarihçinin başına dertler açarken, diğer tarafta ise, hüyük iddiaları desteklemek için geçmiş spekülatif dalşalar yapmak ve tarihsel verilerden kisitlı olarak yararlanmak iktisatçılar arasında büyük bir hoşgörü ile karşılanmaktadır. Chicago Ekonomi Okulu'nun mensupları, empirik detaylar veya tarihsel atıflar üzerinde durmayan başka bir müstakbel Nobel ödülü sahibininvardığı hükümleri memnuniyetle kabul etmiştir. Böylece empirik temelinin sağlamlığından şüphe edilmeden Ronald Coase da temel kamu mallarının tedarikinde devletin rolünü yalanlayan çok müthim bir iddiayı ileri süreblimisti. Bu iddia, çalışılan sahada geniş bir çevreye yayılacak ve tamamen kabul edilecek hipotez için bir Ingiliz arşivindeki kısa bir gezintiden sonra bulunan ve gerçek dünyadakinin önemini givi sunulan birkaç veriye (özel mülkiyete ait esasen birkaç gerçek deniz feneri öğrencine) dayanır.⁴ Geçmişle üstinkörü kurulan bu ilişkiler belki Atlantik dünyası ya da Batt Avrupa gibi sağlam temelli bölgesel tarihlere büyük bir zarar veremez. Fakat tarih yazmındaki dilettantizm⁵ ve bundan kaynaklanan alelacele varılan hükümlerin, dünyamın başka bölgelerindeki ekonomi ve toplumların araştırılmasına ket vurucu bir etkisi olmuştur. Araştırma şartları büyük bir farklılık arz etmektedir ve bütün kaynaklar, karşılaştırmalı analiz için modern iktisat kuramı açısından çok önemli addedilen konulara aynı dönemde uygun olan veriler sağlamamaktadır. Bu açıdan, Osmanlı ekonomisiyle ilgili çalışmalar, metodolojik ve empirik bakımdan

büyük zorluklar ortaya koymaktadır. Genel olarak, gerek tarihi gerek iktisatçı olarak Osmanlı konusunda çalışanlar, önceden hazırlamış istatistikler, grafikler veya yerel kaynaklara dayanan üretim rakamları cervelleri gibi lükslere sahip değildir; bir yüzyl öncesinin usandırıcı ve titiz arşiv ürünlerini kendimize ait teori değiirmenlerinde öğretütilecek zahire gibi göremeyiz. Bunun yerine, büyük bir belgeleme nehrinde külcə altın bulmak ümidiyle yıllarımızı harcarız ve yine de bu sabırla elektene geçirme işinden sonra, maddi hayatın bu dağınık göstergelerinin –fiyatların, ölçülerin, ağırlıkların ve ekonomik örgütlenmeye kısa ömürlü atıfların– eğilimleri ayrıntılı- rıyla incelemeye ya da çok ihtiyac duyulan analitik çerçeveleri tam anlamıyla tertip etmeye asla yetmeyeceğini fark ederiz. Anlaz ki Osmanlı'nın geçmişiin hâlî ispat edilmemiş genellemeleri ya da Doğu'nun gerilemesine dair anekdot niteliğinde anlatılarla elmin ayagının bağlanmış olduğundan, vesikalalar arasında sık bir maden arama işi, geçmişi dair kümulatif bilgilerimize fazla bir şey ilave etmediği gibi, uzun ve zahmetli temel araştırma işine metanetle göğüs gerenlerin şevkinı kırmaktadır.

Buna rağmen Osmanlı arşivinde iktisadi verilere ulaşmak için hepimizin çektüğü sıkıntılar bile, Mehmet Genç'in iktisat tarihi alanında verdiği uğraşlardaki zorluk faktörüne kısmen yaklaşıır, ki Mehmet Genç'in bu uğraşlarının özeti, eserinde, *Osmانlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*'de (2000) bulmak mümkündür. Genç sadece kırk yıldır İstanbul arşivlerinin nehrinde empirik altın aramakla kalmamış, bir de bu işi büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu'nun en az ışık tutulan yüzyılının kararlılığında yapmıştır. Uzun 18. Yüzyıl, gücün doruk noktası olan 17. yüzyıl ortası ile en düşük noktası olan 19. yüzyıl ortası arasında geçen kritik yıllar içine alan bir dönem-lendirme. İmparatorluğun "klasik" döneminin ya da ömrünün sonelli yılının aksine, bu geniş tarihsel saha işaret direkleri veya yol haritalarını çok götürsüzce summaktadır. "Klasik dönem" çalışanlar, maddi hayatın bazı temel özelliklerini ölçebilmelerine imkân tanrıyan, erken modern dönem Akdeniz'in ilk kapsamlı taptatırımlarının bazlarından faydalananabilmelektedir, kamunnameler de bu

⁴ David E. Van Zandt, "The Lessons of the Lighthouse: 'Government' or 'Private' Provision of Goods", *The Journal of Legal Studies* 22.1, Ocak, 1993), s.47-72.

⁵ Dilettantism: Entelektüel bir uğraşı alanında, söz gelişî bilim, kültür, sanat ve edebiyat alanında uğraşı alanının ciddiyetini ve talep ettiği vasat dikkate almanın o alana hervesi fakat yitseysel ve sıradan bir şeldilde ilgi duymak (çeviren).

ilişkileri düzenleyen yürürlükteki kanunu normlar ve siyasi kurumları tedarik eder.

Bunun aksine, uzun 18. yüzyıl konusunda çalışan biri olarak Mehmet Genç, bu yüzyıla İstanbul bürokrasisinin farklı bir yönünü ele alarak girdi. Günümüzün anonim düşünüşüne modern iktisatçıların kabul edebileceğiinden daha yakın bir iktisadi anlayışa sahip olduğu söylenebilecek olan 18. yüzyıl katipleri⁶ merkezden uzak gelir kaynaklarını çوغu zaman ürün, mahsul ya da hasılatan ziade, gelirden düşülecek mali aşımmalar (kayıplar) olarak görüyordu: Bunlar, arada bir yapılan vergi artışıyla ayarlanacak olan sene sonu muhasebesinde hesaplanacak rakamlar ya da bir ilitzam sözleşmesinde bâkâyâ kalan miktarlardı. Eski kanunların çoğunun boşluklarından yararlanılmamasından dolayı, bürokratik ve idari düzen görunüşe göre şeffaflığı ve tutarlılığını kaybetti; gündelik olayların ile mali etkileşimlerin sevk ve idaresi büyuen bir mültezim ve alt mültezimler ağına devredildi.

Bu yüzyıldaki dahili ticari faaliyet ve üretim düzeyleriyle ilgili Osmanlı'nın doğrudan, kendine özgü tedbirleri hakkındaki mevcut bilginin yetersizliğinden Mehmet Genç, imparatorluk ekonomisindeki uzun vadeli değişimi tefferruatıyla inceleyebilmek için sabır-ıla alternatif araçlar ve yöntemler aradı. Kendi şahsi kütüphanesi, arşivlerde köşe bucak aranarak bulunmuş fiyatlar, ölçüler, notlar ve cettvellere dair dağınık atıfların bulunduğu zarflarla doludur. Muazzam bir bulmaca; Mehmet Genç'in bu dağınık rakamları daha kolay ulaşılabilen Avrupalı kaynaklardan aldığı nice bilgilerle birlikte derlenmiştir. Burlardan eğitimleri çıkarmış ve indeksler üretmiştir. Yıllar suren itibarından sonra, yavaş yavaş Osmanlı devlet-piyasa ilişkisinin şifresini çözümüş, devlet hazinesinin iç işleyişini ve imparatorluk ekonomisinin yönlendirici ilkelerini açığa çıkarmıştır. Hakkında çok az şey bilinen bu yüzyılla ilgili çalışmalarla devrim nitelikindeki metodolojik bir hamleye, malikane mukataat olarak bilinen ölüm boyu ilitzam sisteminin iktisadi mantığını büyük uğ-

raşlarla çözmüştür. Özellikle imalat ve ihracat üzerinde önemle durarak bu malikane sözleşmelerindeki tekli fiyatlar endeksleri ve nispi kâr oranları, ona 18. yüzyıl bulmacasının dağınık parçalarını bireştirerek ve yüzyıllık iktisadi bütüme ve darahmanın izlediği yolu taslağını çıkaracak bir arac sağlamıştır.

Mehmet Genç'in metodolojisinin yararlığının uzun 18. yüzyılın imparatorluk ekonomisiyle ilgili çalışmaların çok ötesinde olduğunu pek şüphe yoktur. Son yirmi yıldır tarihçileri bu metodolojileri devlet-toplum ilişkilerinin başka cihetlerini araştırmakta kullanmaktadır. Her şeyden önce Jean-Pierre Thieck'ın 18. yüzyıldaki Halep'ın şehir eşrafının sosyal ve siyasi profilini çökarmak için malikâne sözleşmesi kayıtlarını çığır açacak şekilde kullanmasından söz etmek gerekir.⁷ Ancak politik iktisat ve tarih sosyolojisi araştırmacıları da bu malzemeleri sınamıştır: Neşe Erim'in Safevîlerin yüksüsünden önce ve sonra Hazar İpekkolu boyunca ticari vergilendirme ve ticaretle ilgili öncü çalışması; Erol Özvar'ın ilk nesil malikâne sahiplerinin tahlii ve benim Diyarbakır'da merkez-çevre ilişkileri ve taşra idaresiyle ilgili kendi çalışma, Mehmet Genç'in yönetimlerini yeni yönlerde götürmüştür.⁸ İktisadi hayatın ritimlerini, devlet adamlarının, soyuların, zanaatkârların ve köylülerin aralarındaki kültür ve sosyal bağları, üç kitalı bir devleti ve onun çok ırklı ve dini nüfusunu birbirine bağlayan araçlar ve mali işlemler ağlarınıızımenin bir aracı olarak buyenilikçi metodu daha yeni kullanmaya başladığımızı rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu çetin metodolojik ve ampirik güçlüklerle ilaveten, Genç'in karşısına çağdaş hıçbir Avrupalı veya Kuzey Amerikalı iktisat tarihçesine söyleyebiliriz.

⁶ Bu konuda bir araştırma için bзz. Randy Martin, *The Financialization of Daily Life*, Temple University Press, Philadelphia 2002.

raşlarla çözmüştür. Özellikle imalat ve ihracat üzerinde önemle durarak bu malikane sözleşmelerindeki tekli fiyatlar endeksleri ve nispi kâr oranları, ona 18. yüzyıl bulmacasının dağınık parçalarını bireştirerek ve yüzyıllık iktisadi bütüme ve darahmanın izlediği yolu taslağını çıkaracak bir arac sağlamıştır.

Mehmet Genç'in metodolojisinin yararlığının uzun 18. yüzyılın imparatorluk ekonomisiyle ilgili çalışmaların çok ötesinde olduğunu pek şüphe yoktur. Son yirmi yıldır tarihçileri bu metodolojileri devlet-toplum ilişkilerinin başka cihetlerini araştırmakta kullanmaktadır. Her şeyden önce Jean-Pierre Thieck'ın 18. yüzyıldaki Halep'ın şehir eşrafının sosyal ve siyasi profilini çökarmak için malikâne sözleşmesi kayıtlarını çığır açacak şekilde kullanmasından söz etmek gerekir.⁷ Ancak politik iktisat ve tarih sosyolojisi araştırmacıları da bu malzemeleri sınamıştır: Neşe Erim'in Safevîlerin yüksüsünden önce ve sonra Hazar İpekkolu boyunca ticari vergilendirme ve ticaretle ilgili öncü çalışması; Erol Özvar'ın ilk nesil malikâne sahiplerinin tahlii ve benim Diyarbakır'da merkez-çevre ilişkileri ve taşra idaresiyle ilgili kendi çalışma, Mehmet Genç'in yönetimlerini yeni yönlerde götürmüştür.⁸ İktisadi hayatın ritimlerini, devlet adamlarının, soyuların, zanaatkârların ve köylülerin aralarındaki kültür ve sosyal bağları, üç kitalı bir devleti ve onun çok ırklı ve dini nüfusunu birbirine bağlayan araçlar ve mali işlemler ağlarınıızımenin bir aracı olarak buyenilikçi metodu daha yeni kullanmaya başladığımızı rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu çetin metodolojik ve ampirik güçlüklerle ilaveten, Genç'in karşısına çağdaş hıçbir Avrupalı veya Kuzey Amerikalı iktisat tarihçesine söyleyebiliriz.

⁷ Jean-Pierre Thieck, "Décentralisation ottomane et armation urbaine à Alep à la fin du XVIIIeme siècle," In: *Mouvements communautaires et espaces urbains au Machreq*, 116-178. Ed. Mona Zakaria v.d. (Beyrut: Centre d'études et de Recherches sur le Moyen-Orient Contemporain, 1985); ve *Passion d'Orient*. Ed. Gilles Kepel (Paris: Éditions Karthala, 1992).

⁸ Neşe Erim, "Onsekizinci Yüzyılda Erzurum Gimnürü," Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1984; Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması*, Kitabevi, İstanbul 2003; Ariel Salzman, "An Ancient Régime Revisited: Privatization and Political Economy in the 18th century Ottoman Empire", *Politics & Society* 21 (1993): 393-423.

çisinin üzerine eğilmeyi lüzum görmediği büyük kavramsal engeller de ölçülmüş. Çünkü tarihin modern galiplerinin iktisadi ilerlemeye sanayileşme yolundaki yarısı neden kazandıklarını izah etmek için yola çıkanlar sonucun neden başka türlü olmadığını nadiren sormak zorunda kalır; sosyal bilimsel araştırma için değerli bir arac olan gerçeğin aksini kurgulayan (counterfactual) modeller, modern tarihin teleolojik versiyonlarına hiçbir zaman girdikleri görmüմüyor. North ve Thomas, Avrupa'nın Kuzey Atlantik'teki ekonomik hakimiyetle ilgili temel anlatıyi, teknolojikatlar ve okyanus ötesi keşifler mucizesiyle ilgili vurgusundan özel infülkiet ve anonim şirke ilgili mukaveleler mucizesine kadar tanzim ederken, Whig⁹ tarih yazının uygun rüzgârlarının kendilerini sağ salım limana götüreceğinden emin olarak ileri atılmışlardır.

Hakim akıntılar ve rüzgarlara karşı seyredenleri ise oldukça farklı ve ümit kinci bir seyahat bekliyordu. Akdeniz ve Hint Okyanusu tarih yazısına doğru haritasız bir rotaya yönelen Mehmet Genç, modern ekonomik gelişme süreciyle ilgili sömürgeci ve Avrupa merkezci iktisadi değerlendirmelerin sağlığına saplanıp kalma riskiyle sık sık karşılaşmıştır. Can çeken bir yapıya dair zanlar, Osmanlı'nn uzun 18. yüzyılın özellikle teferuatıyla incelemeye yönelik çabalарın üzerinde bir karalı gibi çökmüştü. Ancak o zaman pek malkul görülmeyen -Osmanlı'nn teknübelerinin Avrupa'nn kendit tecrübeyle bir ilişkisi olduğu tezi- ve gerçeve aykırı görünen -doğru şartlar mevcut olduğu takdirde bütün bölgelerin modern gelişimi yaşayabileceğiz tezi- bir seye sarilarak bir ampirik araştırma programına girişilebilirdi. "Osmanlı Ekonomisi ve Savaş"ta (1984) ve bundan on yıl sonra da "Osmanlı Sanayisi: Genel Çerçeve ve Ana Eğilimler"de (1994) Genç, Osmanlı ekonomisinin kelimenin tam anlamıyla çöküşü ve gerilemesiyle ilgili, yüzlerce yıllık temelsiz varsayımları alt üst etmiştir. Genç'in çalışma, Osmanlı'nn imalat sektörü ve ticari tarımına dair ayrıntılı bir tablo ortaya koymuştur; bu çalışmalarla, Osmanlı ekonomisinin izlediği yolu, teknik ve ham madde ihracatının

artışının da kanıtladığı gibi, 18. yüzyıln başlarında sözleşmeye dayalı ya da yarı özel yönetim alanında sınırlı bir tecrübeyle örtüsüen bir düzelleme ve istikrарlı bir büyümeye yolu olduğunu göstermiştir. Bu kısa ömürü ölçüldü: Bu eğitim, North'un toprakta geniş özel mülkiyet, patent koruması ya da özerk bankacılık sistemleri gibi ön koşulları olmaksızın, yüzyıln genelinde devam ettilermiştir.

Mehmet Genç'in ampirik araştırmaya ve metodolojik yaratıcılığı olan bağlılığını hayran olurken onun aynı zamanda Osmanlı geçmişine yaklaşımda, North'un deyişyle "iktisadi değişimini anlamamızı sağlayacak analitik bir çerçeve" temin etmek amacıyla, kuramsal açaklı en az North kadar arzuladığım da unutmadık. Kendi kuşağından başkaları gibi o da Asya'da bir sanayi devriminin yokluğunun sebeplerini araştırmış ve Avrupa'nın sanayi mallarının bu piyasalarla korkunç saldırısının etkisi üzerinde kafa yormuştur, özellikle Osmanlı'da imalat sektörü üzerine yazları, onun temelde kalkınma sürecinin sırlarını çözmemeyi arzuladığını ortaya koymaktadır. Kalkınmaya dayalı bu perspektif onu başka sorulara da yöneltmiştir; bu sorular arasında yeni teknolojinin adaptasyonu, imalatin örgütlenmesi, vergilendirmenin üretim üzerindeki etkisi, uluslararası sinai rekabet, gümruk tarifeleri ve devlet politikası da vardır. Mehmet Genç, izlediği yol boyunca, ekonomiye devlet müdahalelesine yön veren ilkeleri, gelir sözleşmelerinin şeklindeki değişimleri ve savaş ile barışın sosyo-ekonomik koşullar üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. Bir arada düşündüğünde bu çalışmalar sadece Osmanlı'ya özgü değildir; Mehmet Genç'in modern iktisadi düzünde alamandaki en önemli bazı tartışmalarla mesgul olduğunu gösterir.

Genç'in iktisat kuramına tesir eden diğer etmenleri incelemek mümkündür ancak, onun sorduğu sorular ve kullandığı yöntemler en çok geniş bir alan olan kurumsal iktisat alanıyla ilgili ileri sürülebilir.¹⁰ Fakat bu alan, kuramsal ağı daha da genişletir. İktisadi

¹⁰ Bütün tartışan amaçlar ve neticelerle ilgili tek bir tartışmada bir araya getirme-ye yönelik bir tezebbüs için bkz. Malcolm Rutherford, *Institutions in Economics: The Old and the New Institutionalism*, Cambridge University, Cambridge 1994. Çağdaş iki ucta, bkz. Oliver E. Williamson, "The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead", *Journal of Economic Literature* 38,3 2000, s. 595-

⁹ Whig, 18. ve 19. yüzyıldaki bir İngiliz siyaseti partisinin üyesine verilen isim. Muhafazakâr Parti üyesi olarak ta bilinen Tory'erin muhaliifi.

kurumlar ya da iktisadi faaliyet ile kurumlar arasındaki ilişkiye ilgili çalışmalar farklı ekollerî ve çok farklı görüşleri içerir. Genelde bu görüşleri Eski Kurumsalı İktisat ve Yeni Kurumsalı İktisat adları altında iki gruba ayırmamızı. Bunların ikisi yirminci yüzyılın ilk yıllarında ortaya çıkmıştır. Bu grubun temsilcileri, Thorsten Veblen (*Theory of the Leisure Class* [1899] adlı eseriyle meşhurdur) ve hukuk ile sosyo-ekonomik değişim arasındaki ilişkiler konusunda kuramlar üreten John A. Commons gibi iktisatçılardı. Bu bilim adamları, devletin sosyal işlerleme ve iktisadi kalkınma için bir araç olduğunu inanmışlardır. Sadece kuram üretmemiştir, ABD'deki önemli sosyal yardım programlarını kur'an politikalara filen katkıda bulunuyorlardı. Kuram ile politikayı formülleştirdikten, diğer sosyal bilimlerin bulgularından hiç çekinmeden yararlanıyor ve maddi ilişkileri ihata eden kültürle ilgilenmediği için neoklasik iktisadı eleştiriyorlardı.

Bunun aksine, Oliver E. Williamson'ın isim babalığım yaptığı "Yeni Kurumsalı İktisat" kendini çok farklı bir yere koyar. Bir yanandan piyasa uygulamalarını yönlendiren kurum ve kuralların rolü vurgulanırken, diğer yandan da bu ekolün devletin kalkınmaya destek olarak oymadığı rol konusundaki tavrı, daha eski kurumsalıclarla tabana zithik arz eder. Bunlar, Coase gibi kuramcılar etkisi altında kalarak, sadece sosyolojinin bulgularını reddetmeye kalmamış, aynı zamanda da bizzat topluma bakanlığına legalizm ve işlem maliyetleri, yani iktisadi faaliyetin en küçük birimiyle sınırlamak suretiyle¹¹ sosyal bilimlerin birey ve grup davranışları ile ilgili analizlerinin temelinde yatan varsayımları gerçektен düzeltme iddiasında bulunurlar.

613 ve Ronald Coase, "The New Institutional Economics", *The American Economic Review*, 88, 2, 1998, s. 72-74; J.R. Stanfield, *Economics, Power, Culture: Essays in the Development of Radical Institutionalism*, Londra 1995. Entelektüel tartışmanın tarihsel bir perspektife yerlestirmek için, bkz. iktisadi düşünce tarihiyle ilgili klasik eser, Robert L. Heilbruner, *The Worldly Philosophers*, New York 1992.

11 John Commons, "Institutional Economics" de, *American Economic Review*, 21 (1931), 648-657) mühadeleyi iktisadi hayatın en küçük faaliyet birimi şeklinde tanımlamıştır: "Fertler arasında toplumun yaratığı mülkîyet hakları ve özgürliği devir ve iktisabı; bu sebeple iş gücüne întretime veya tüketiciler tüketime baslamadan ya da entia fiziki tedavile girmeden, ilgili tarafalar arasında müzakere edilmelidir..."

Bu iki perspektifi telif etmek imkânsız gibi görünse de, Mehmet Genç'in araştırmaları bunu başarın bir kuramcnun yegâne örneğini teşkil etmektedir. Ashında ben, bu iki zıt görüşün mensuplarının kaygılarını bu kadar verimli bir şekilde düzenleyen başka bir iktisat tarihçisi tammiyorum. Bir taraftan Mehmet Genç'in bütünsel analizin gerekliliğine duyuğu inanç ve devlet politikalari ile bireysel eylemere yön veren tarihsel ilkeleerin tesisisinde sosyolojiden yararlanma arzusu, Eski Kurumsalı İktisat'ın görüşünü haturlatmaktadır. Öbür taraftan da sözleşme ve bireysel girişim üzerindeki siyasi kısıtlamalarla ilgili araştırması doğrudan Yeni Kurumsalı İktisat teorileriyle alakaldır.

"Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleleri" (1989) ve "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi" (1990) gibi makalelerde Mehmet Genç, iktisada dair Veblien-varî bir bakış açısını dile getirir. Yıllann arşiv araştırmalarının en iyi mahsülü olan fikir ve tespitlerini süzgeçten geçiren Mehmet Genç, imparatorluk politikasına yön verdiği düşünülen üç temel kavramı aydınlatır. Kendisinin "tradicionalizm", "fiskalizm" ve "provizyonizm" (iaşecilik) adımı verdiği bu üç kavram, Genç'e modern dönem öncesi iktisadi uyugulamalara yaklaşım açısından seküler ve kapsamlı bir kelime kadrosu temin eder. Ashında bu ilkeleler sadece Osmanlı Devleti ve toplumuna özgü politikaları tanımlamaz; erken modern dönem devletlerini araştırmak ya da mukayeseli araştırmaları kolaylaştırılmak için de bu ilkelelerden aynı ölçüde faydalabilir. Her ne kadar Genç bu ilkeleleri tabiatları bakımından esasen muhafazakâr olarak göरse de, yani kurumsal ve siyasi statüloju muhafaza etmeye yaradıklarını düşünse de; ideolojinin her şeyi belirleyici olduğu yarışmasına kapılmaz. Tipki John Locke'un "paramın doğal değerî" ile ilgili yanıtıcı inançlarını, Ingiltere' nin 17. yüzyıl sonundaki kendine has para basma ve ticaret politikalarına yön vererek karışık neticelere yol açması gibi¹² Osmanlı bürokratlarının bugün artik yanlış sayılabilecek iktisadi

12 Locke'un para politikaları ile daha fazla bilgi için bkz. Joyce Appleby, *Liberalism and Republicanism in the Historical Imagination*, Harvard University Press, Cambridge, MA 1992, s. 58-89.

varsayımlara düşünmeden bel bağlaması da çoğunuyla faydalı ya da amaçlanmayan sonuçlara yol açmıştır.

Bunun yanında, bunlar başı başına iktisadi ya da “tabii” kanumlar şeklinde açıkça dile getirilmeyip politikaları belirleyenler arasında kökləmiş veya refleks haline gelmiş tavırlar olarak iş gördiğinden, Osmanlı devlet adamları bu kuralları bir dogma gibi uygulamamışlardır. Gerektiğinde bu kurallara karşı çıkmış ya da tashihe tâbi tutmuşlardır. Politikaları belirleyenler böylece birbiriley çelişik görünen tepkiler verebilmişlerdir; mesela Bâbîâlî 18. yüzylda, özellikle başkentte lüks mal imalatında önemli girişimlerde bulunmuştur. Aynı ısrarda eyaletlerde ise, Bâbîâlî'nin bürokratları imalatın belli merkezlerde yoğunlaşmasını ve kumaş boyama gibi üretimin son süreçlerinde bölgelere teşvik etmiştir. Yoğunlaşmanın öncelikle teknikte gelişmeyi beraberinde getirmesi ve elit kesim için imalatın kalitesinin kontrolü için bir araç olması hedefleniyordu; ancak eyalet tekelleri teşvik etmiştir. Yoğunlaşmanın öncelik ekonomileri yaratmaktan ziyade, gelir toplamayı kolaylaştırmakla ilgileniyordu. Doğal olarak bu eyalet politikaları, gelecekte daha ucuz tüketim malları üretebilecek muhtemel bir putting out sisteminin doğusunu engelledi. Bunu, Osmanlı İoncaları veya esnafını saf duş bırakmaya ve kursal bölgelerde üretimi artırmaya kalkışan taşralı müteşebbislerin ömünü etkili bir şekilde keserek yaptı. Böyle ilişkiler karşılında Genç, kurumlar veya kurallar ile iktisadi performans arasındaki bu ilişkisi basit bir denklem, en uygun sosyal örgütlenme biçimini diğerlerinden eleyerek ayıran, büyük ölçüde Darwinci bir mekanizma, doğrudan bir sebep-sonuç ilişkisi olarak görmek yerine¹³ kurumlar, hukuk/siyaset ile uzun dönemdeki (long durée) filî iktisadi performans arasındaki ilişkinin küresel koşullar göz önüne alınarak değerlendirilmesini önerir, yani en nihayetinde Veblen'in “eklenerek artan nedensellik” kuramının farklı bir şeklini uygun görür.

Bütün bunlar, Genç'in yaklaşımının, kurumsal engellerin imparatorluğunda değiştiğini inkâr ettiği ya da imparatorluğun sermayedarıları ve zanaatkârlarının 17. yüzyıldaki Hollanda Cumhuriyeti'ne denk bir bilim-ticaret bağı temin edebilme yeteneğini mübalağa ettiği anlamına gelmemektedir. Genç, şartların dinamik teknolojik yeniliğe ya da özerk sanayileşmeye sağlayacak daimî bir kurumsal tecrübe uygun olmadığını kabul eder.¹⁴ Bu bakmdan North'un mutlakiyetçi devletin son derece zorba bir aktör (predatory actor) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşmaktadır. Fakat Genç'in kontrat) olduğu görüşüyle büyük ölçüde uzlaşextField

önemkiler üzerinde uzun uzadıya durması, onu basit neden-sonuç denklemlerinden kurtarırr. Genç, devletin zorbalığı üzerinde ciddi kontrollerin olduğunu görmektedir. Osmanlı'nu idareci eittileri, kendini korumak ve sosyal barışın devanını sağlamak için, halkın ihtiyaç ve bekçilerini kendilerini tehlilkeye atmak pahasına görmezden gelebiliyordu; aslında “provizyonizm” (iaşecilik) mali ve iktisadi politikamı Akdeniz’i büyük şehir nüfuslarından birine sahip olan başkenti beslemek ve giydirmek gibi temel gereksimimleri karşılayacak şekilde düzenlemesini gerektiriyordu.

Bunun yanında bir gündemli ekonominin istikrarlı iktisadî bütüne ve erken sanayileşme için gerekli genel koşulları sağladığı sonucuna varsa da, bu Genç'in diğer düşsallıkların, özellikle büyük çapta şiddetin getirdiği maliyet ve kayıpların etkisini temize çikardığı anlamına gelmez. Atlantik'teki bir ada devleti olan ve Kita Avrupa'sı devletlerinin ödediği büyük savunma giderlerinden korunan Ingiltere'ye mukayese edildiğinde,¹⁵ uzun vadeli ve maliyetli çatışmalar imparatorluğun kalkınma imkânlarını ciddi şelilde tehlkiye sokuyordu. Aslında “Osmanlı Ekonomisi ve Savaş”ta (1984) Genç, erken modern dönem bağlamında savaş dönemi politikalарının, özellikle de Osmanlı'nu mîri mubayaşa sisteminin -18. yüzyılın son

14. Yine de Jack A. Goldstone'un ifadesini kabul edip etmeyeceği şüphelidir. “The Rise of the West-Or Not? A Revision to Socio-Economic History”, *Sociological Theory* 18, 2, 2000, s.175-94.

15. Bkz. John Brewer, *The Sineaus of Power: War, Money, and the England State (1688-1783)*, Harvard University Pres, Boston 1988.

13. Bkz. Douglass C. North, *Understanding the Process of Economic Change*, Princeton, NJ, 2005.

çeyreğinde Rusya ile girişilen savaşlar sırasında sadece yoğunlaşan bir uygulama- Osmanlı'nın imalat ve ticari ihracat ekonomisindeki genel sarsıntıda hiç de kütük bir rolü olmadığı keşfeder.

Buna karşılık bu çekincelerle, Yeni Kurumsal İktisat için en çok merak uyandıran bir olgu Genç'in hâlâ düşündürmektedir. Piyasaların ve mülkiyet taleplerinin devlet kontrollü ve bürokratik sistemlerin üzerinde etkinliği artırılmış oynadığı rol. Genç'in yeni fikirlerle temel oluşturulan makalesi "Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi" (1975) uzun 18. yüzyılda yaygın olarak kullanılmaya başlayan devlet sözleşmesinin tek bir türüne hasredilmiştir. Bütün olarak değerlendirildiğinde Genç, piyasa güçlerinin mali faaliyetlere dahil edilmesini kaynak tâhsisinde verimi artırmayı bir güç olarak görür. Umumi müzayedeler, İstanbul'daki bürokrasının mali kayıt özetlerini gerçek çıktı ile ilişkilendirmek suretiyle kaynakların piyasası değerinin belirlenmesinde bir mekanizma görevi görüyor. Yılık sabit ödemelerden (mal) ziyyade başlangıçtaki taahhüt ya da teklif bedeli (muaccele), sadece kârları değil, mübadele maliyetini de yansıtıyor; bu maliyete bilgi ve siyasi bağlantılar, kredi faizleri, maaş, girdi ve işletim giderleri şeklinde giderler de dahildi.

Belki de Genç'in Yeni Kurumsal İktisad'a en önemli katısı, piyasalar ve mülkiyet benzeri olumlu sözleşme garantilerinin, samecicileri veya aydınlanılmış tarımsal kapitalistleri değil bir müteşebbis sınıfı oluşturabileceğini ileri gelmektedir. Malikâne mukataat sözleşmesi, nesiller boyu ailelerin erkeklerine hisseleri intikal edecek arazi tasarruf hakkının güvenliğini temin eden bir kazâî çırkilik tanır. Bu sözleşmenin gayesi, daha önce özel mülkiyet hakkına benzer haklar elde eden aydınlanmış sözleşmecilerin şahsi menfaatine uygun olmasıydı; dîni otoriteler ve yüksek rütbeli bürokratlar bu sistemle bir yandan devlet kaynaklarının sabit sermayesini korurken diğer yandan da işgücülerini daha iyi koruyabileceklerini ve bunlara daha çok saygı gösterebileceklerini ileri sürüyorlardı. Ziraî sözleşmelerde, çiftçilere kredi, alet ve tohum veren; boyahane gibi imalat tesislerinde tezizat ve aletlere yatırım yapan sözleşmecileri buluruz.

Bununla birlikte pek çok örnek, arazi gelirlerinin uzak mesafeli sözleşmeye konu olmasının köylülerin korunmasına veya geçimlerine pek bir faydası olmadığını ve özellikle de aracalar tarafından köylülerin sömürülmesini pekâlâ artırmış olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu, eşraf, ayan ve derebevin söyleşme sisteminin başlıca menfaat sahipleri olmamasının neticesi olabilir. Aksine, söyleşmelerden en çok kâr elde edenler, asıl çıkışları bizatîhî artan üretmeye veya bir kaynağın ve onun işgâcının "sürdürülebilirliği" ne değil de, siyasi élit olarak kendilerini yeniden üretecek yeterli gelirin elde edilmesine dayanan, İstanbul'daki şâhîslardı. Bu neticelerin Osmanlı İktisat târihi için taşıdığı önemi abartmamak gerekdir. Fakat bu neticeler aynı zamanda Yeni Kurumsalçı teorinin bazı öncüllerini -özellikle de devletin iktisadi kalkınmadaki rolünü ve "Coase Teoremi" de dahil olmak üzere teorinin genel ilkelerinin ampirik doğruluğunu ilgilendiren öncülleri- tartışmaya açan somut bir vaka çâlmıştır imkamı verir.¹⁶

Aslında Genç'in kuramsal modelinin en orijinal unsuru, Neoklasik ve Yeni Kurumsalçı İktisad'ın genel iktisadi kalkınma ile özel mülkiyet gibi hukuki kurumlar arasındaki ilişkiye ilgili varsayımlarını zanneden eleştirmesinden ileri gelmektedir. Bu fikirlerin günümüz dünyasında pek çok muhtemel tatbik alanının olduğu şüphesizdir ve kesinlikle bu makalenin kapsamından çok daha ayrıntılı ve şümmüllü bir araştırma gerektirmektedir. Burunula birlikte bu fikirlerin yakmârlarda iyi bilinen bazı kurumsal müdühaâlerle olan ilişişâhakkunda birkaç kısa yorum da bu fikirlerin geçmiş halindeki gündemli ekonomilerin politika ve tâhlili açısından faydalı olduğunu gösterir.

¹⁶ "Coase teoremi" (Ronald Coase, 1991 Nobel İktisat Ödülü sahibi) devletin mülkiyet haklarını tâhsis ve tasdikinin yararlılığı ilgilidir. Temel olarak bu teorem, işlem malîyeti olmadığı zaman, devletlerin her türlü mülkiyet tabisîsinin aynı sonucları doğuracağım, çünkü tarâfları dissâhâklar sorununa kendi çözümülerini bulmaları için devlete ihtiyaç duymadıklarını ileri sürmektedir. Coase, bu önermeden ayrıca kural koymayı bir görüş de çâkarı: Eğer işlem malîyeti mevcutsa, devlet mülkiyet hakları in maksimum faydaya göre tesis etmelidir. Ayrıca bâz. R. H. Coase, *The Firm, the Market and the Law*, University of Chicago Press, Chicago 1988.

Gerçekten de, 1989'da Harvard Üniversitesi'nde bulunan Jeffrey Sachs, North ve Thomas'ın Batı'nın kurumsal ve iktisadi tarihine getirdiği basit yorumlardan açıkça ve zinmen faydalananmak yerine, Mehmet Genç'in Osmanlı'nın güdümlü ekonomisindeki değişimlere getirdiği yorumun sonuçlarını incelenmiş olsa, 1989 sonrası Rusya'sına sunulan reçetenin ne kadar farklı olabileceğini insan çiftümüzden edemiyor. Pek çok bakımından gecis halindeki bir güdümlü ekonomiye dair Coase'un ilkelerinin bir ders kitabı uygulaması olan ve devletin iktisadi hayattan ve büyük ölçüde kontrolden özelleştirmeden hızla geri çekilemesini içeren, Sachs'ın "şok terapi" (ve/ya yapısal uyum) yaklaşımı, hukuk ve örgütlenmenin kapitalizmi takip edeceğini öngördü. Yani özel mülkiyet ilişkileri ve piyasalar tesis edilir edilmez, Rusya'nın idaresi ve toplumu düzenleyici normlar, etkin kaynak tahsis mekanizmaları, demokratik kurumlar ve bireyin haklarına saygı gösteren bir kültür üretecekti. Bunun tam aksine, Sachs'ın Rusya'nın kapitalizme iktisadi geçiş için önerdiği plan 20. yüzyılın en büyük politik felaketleri arasında gelmektedir.¹⁷ Bu geçen on beş yılın kaybı en sonunda azalan yaşam süresi, çocukların terk edilmesi, yüksek eğitime erişim, evsizlik, uyuşturucu bağımlılığı ve diğer sosyal göstergelerle ölçüldüğü şekilde başarısı sermaye açısından hesap edildiğinde, Sachs'in "ileriye doğru büyük atılım" Stalinci planlanmanın bazı aşırılıklarını bile geride bırakabilir.

Harvardlı iktisatçılarından yararlanmadan, Çin Halk Cumhuriyeti de piyasa ekonomisine yönelik başka bir yol tutmuştur. Deng Xiaoping idaresindeki devlet politikaları; daima kendi gündemli ekonominin ilkelerine bağlı kalarak devlet kaynaklarının sınırlı bir kısmına piyasa mekanizmaları muvakkaten getiren 18. yüzyıl Osmanlı bürokratlarının uyguladığı politikaları hatırlatmaktadır. Aynı şekilde günümüz Çin'in de genellikle "tedricilik"¹⁸ (incrementalism) şek-

linde yorumlanan, "Taşları tek tek koyarak nehri ağır geçmek", sınırlı bölgelerde denemelerinin latifundialarda (ilkel yöntemlerle ve düşük verimle işletilen geniş tarım alanlarında) devlet kontrolünün ve ortak mülkiyetin kaldırılmasına mahsus kalmamıştır.¹⁹ Böyle yan özelleştirilme ve yarı serbestleştirme yöntemleri aynı zamanda devlete Osmanlıların malıkâne mutakaati uygulamalarıyla parallel olarak eden kontrollü bir şekilde denemeler yapma fırsatı vermiştir. İktisadi serbestleştirmeye (enfranchisement) mülkiyet haklarından tamamen vazgeçmeden genişleten Çin devletinin verdiği kurumsal imtiyazlar bugüne kadar (hem yerli hem yabancı) yeni bir elit mütessibbis grubunu kendine çekmemiştir. Aynı zamanda da siyasi hiyerarsiyi muhafaza etmiştir. Hem politika danışmanlarına hem de Yeni Kurumsal İktisad'ın savunucularına önemli bir ders olabilecek, tam özel mülkiyetin ve kapitalist sözleşmenin olmadığı bu durum, Çin Halk Cumhuriyeti'nde yatırıma ya da büyük piyasa başansına engel olmamıştır.

Günümüzün iktisatçılarının Mehmet Genç'in Osmanlı'nın iktisadi geçmişine dair fikirlerinden nasıl faydalanaabileceğine dair iki örnekle sözlerime son verirken, hem bu fikirlerin geniş bir alanda geçerli olduğunu vurgulamak hem de onun araştırmalarının iktisat tarihi alanına kadar önemli bir kistas olduğunu üstünde durmak istiyorum. Bununla beraber Genç'in aynı ölçüde seçici başka bir disiplinin taleplerini fazlasıyla karşıladı da belirtilmeli: Osmanlı konusunda çalışan hiç kimse, hatta en uzman ve titiz "defterolog" dahi ona tarihçeli düşer: Muazzam bir "dünya imparatorluğu" içindeki en küçük bir alanı dahil kazmakanın insanın kendini bu işe adaması gereken uzun ve işlenmemiş cevheri işlenmiş madene dönüştürmek için gereken özel maharet. Çünkü en nihayet, Mehmet Genç'in hem iktisat hem tarih sahalarına olağanüstü katkılarını

¹⁷ Piyasalarla hukuk arasındaki ilişkiye getirilen ve Sovyetlerzsizleştirme kampanyalarının fiyaskosundan sonra aşıkâr hale gelen buynu yorum: Bkz. Katharina Pistor ve Jeffrey D. Sachs, ed. *The Rule of Law and Economic Reform in Russia*, Westview Press, Boulder, CO, 1997, gecimkî bir şekilde kurumların iktisadi değişimine aracılık etmede oynamadıkları role geri dönen kalkınma ekonomisindeki daha geniş bir literatürüne sadecde bir kısımdır.

¹⁸ Incrementalism, sosyal veya siyasi değişimi tedarîcî olarak gerçekleştirmemeyi bennâmsız bir akma verilen isim, (cevirem).

¹⁹ Tabii burada "Deneyci Ekol" (Experimental School)den bahsediyorum; bkz. Wing Thye Woo, "The Real Reasons for China's Growth", *The China Journal* 41, 1999, s.115-137. Çin iktisat tarımcısı meslektaşım Emily M. Hill'e arkâ plan ve bu makaleye dikkatimi çektirdi için teşekkür ediyorum.

BİR ENTELEKTÜEL OLARAK MEHMET GENÇ: MİLLİ TARİH ŞUURU OLUŞTURMAK YA DA TÜRK-İSLAM AHLÂKİ VE OSMANLI'NIN RUHU*

hakkıyla takdir edebilmemiz, sadece her disiplinin üstünlük konusundaki kendine has ölçüsünün kabul edilmesiyle değil, daha ziyade bu iki saha arasındaki çok büyük yöntem ve gaye farklılıklarının vurgulanmasıyla mümkünindür.

Çeviren: Şaban BIYIKLI

Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY**

Üniversite hocalığı ile bilimsel araştırma arasında sıkı bir ilişkiye vardır, ama özdeşlik yoktur. Bunları, belki birbirini kesten ve besleyen daireler gibi düşünmek gerektir. Bu dairelerden, bilimsel araştırma halkası kurumsal düzeyde tesis edilmekçe, bilimsel faaliyeti, fendi çalışmalarının tesadüflüğinden kurtarmak mümkün olmayaçağı gibi, hocalık fonksiyonlarını da dünya standartlarına uygun bir etkinliğe kavuşturmak gidererek zorlaştacaktır.

Mehmet Genç

Bu sunum, *millî tarih şunu* ve Türkiye'deki tarih çalışmaları arasında var olan, iki yakası bir araya gelmeyen köhne epistemik *no man's land*'e muhalif bir duruş sergileyen Mehmet Genç'in¹ bir

* Bu yazı 12-13 Nisan 2012 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde düzenlenen *Bir Fikir Kuruluşunun Yıldızınmı ve Türk Düşünce Hayatı* isimli sempozyumda yapılan konuşmanı metnidir.

** Prof. Dr., Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

1 Mehmet Genç'in hayatı, bilimsel bulgulan ve araştırma metodolojisi hakkında geniş bilgi için ayrıca bakınız: Beşir Ayvazoğlu, *Sıretler ve Sureller*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2000; Murat Çizakça, "Mehmet Genç ile Birberer İktisat Tarihi Araştırmalarında Geçen Bir Otuz Beş Yıl", *Türk Tarihçiliğinde Dört Sıma*, İstanbul